

El model de creixement de Catalunya al principi del segle XXI: expansió, hipoteques i perspectives

Josep Oliver Alonso

El model de creixement de Catalunya al principi del segle XXI: expansió, hipoteques i perspectives

Josep Oliver Alonso

Catalunya afronta, des de fa ja uns anys, i en especial des del principi de la dècada actual, una modificació substancial de les condicions de competència en què ha estat operant d'ençà de l'entrada a la Unió Europea el 1986. L'emergència de noves i poderoses forces econòmiques a l'Àsia, l'entrada a la Unió Europea dels deu països de l'Est d'Europa el 2004 i les perspectives d'adhesió d'altres –com Bulgària i Romania–, a més de l'eventual incorporació de Turquia, estan afectant les bases productives del país, de la mateixa manera que està succeint arreu del món. De fet, la globalització tradueix les modificacions de tot tipus que s'estan produint a l'arena internacional i que, sens dubte, tenen, i tindran en el futur, un considerable impacte en una economia tan excepcionalment abocada a l'exterior com és la catalana.

El treball que es presenta a continuació efectua un balanç de la situació actual de l'economia catalana i dels problemes que afronta en aquestes noves condicions. L'organització de l'estudi és la següent: en el primer apartat es presenta una diagnosi de les raons dels èxits, en termes de creixement del PIB i de l'ocupació, que han tingut lloc des de la meitat dels noranta. A continuació, en el segon punt es revisen les raons, tant internes com externes, que han possibilitat aquesta forta expansió, amb la intenció d'avaluar-ne la possible continuïtat. En el punt tercer es fan algunes consideracions crítiques dels resultats del procés dels darrers deu anys i dels reptes pendents. I, finalment, un apartat de conclusions clou el paper.¹

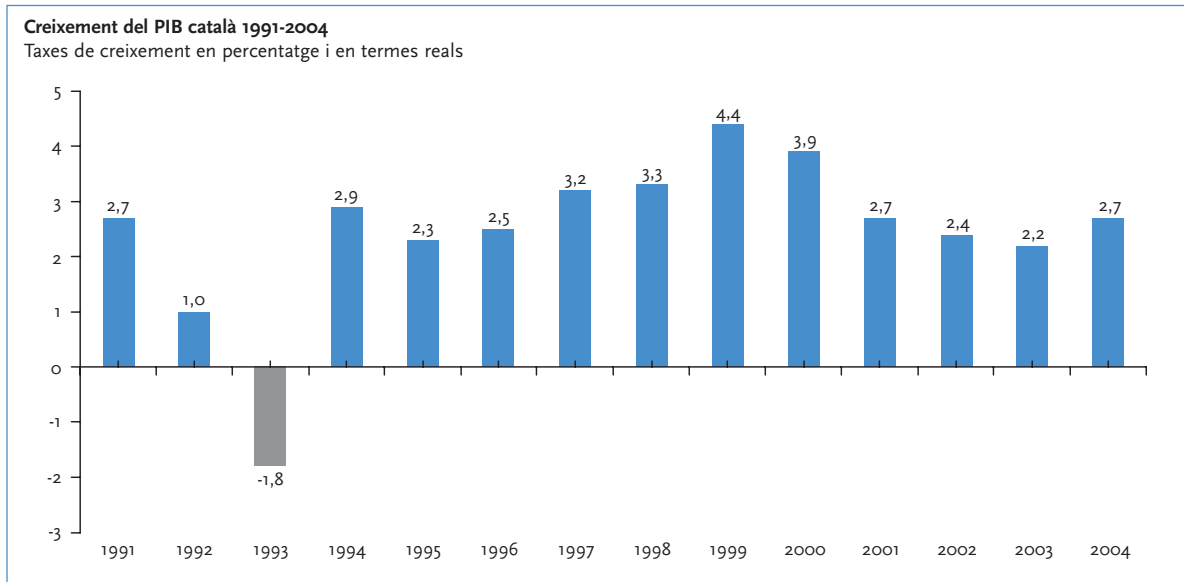
1. Alguns d'aquests aspectes, en especial els vinculats al creixement de la productivitat i a l'impacte de les noves tecnologies sobre l'economia catalana, es troben més desenvolupats a Oliver Alonso (2001).

1 Notable avenç del PIB, l'ocupació i l'obertura internacional de l'economia catalana (1995-2003)

La segona part de la dècada dels noranta passarà a la història econòmica moderna del país com un d'aquells pocs períodes en què el creixement del PIB es va situar per sobre del seu augment potencial. En aquesta història potser només en trobaríem dos més (els anys seixanta i primers dels setanta i la segona part dels vuitanta) que compartirien aquesta caracterització. Per tant, qualsevol intent de comprendre on ens trobem en l'actualitat i cap a on ens dirigim ha de partir de la comprensió dels mecanismes que van possibilitar la forta expansió anterior, important en l'avenç del PIB (increment mitjà d'un 3,2% en el període 1994-2000, i d'un 3,7% en els anys 1997-2000), però especialment en l'ocupació.

De fet, agafant la totalitat de la dècada passada (entre el 1991 i el 2001), els afiliats al règim general de la Seguretat Social van augmentar en un important 26%, canvi que encara va ser més accelerat en els exercicis de 1994 a 2001, quan l'increment de l'ocupació es va aproximar al 38% (més de 650.000 nous afiliats). Tot i que en aquests anys els motors de la demanda que van impulsar el creixement van anar canviant (des de la demanda exterior i la inversió productiva a la demanda interna i el consum privat i la inversió en construcció), tots aquells anys comparteixen unes arrels de creixement que tenen un tret comú: la seva excepcionalitat.

Gràfic 1

Font: elaboració a partir de dades d'Idescat.

A més a més, en tot el període considerat el ritme d'expansió del PIB català va situar-se clarament per sobre del de la mitjana europea, contribuint d'aquesta manera a retallar diferències amb la renda mitjana europea i facilitant el procés de convergència en termes reals. Tanmateix, a partir del 2001 i fins al 2003, aquest procés va començar a mostrar senyals inequívocs de problemes, de manera que el ritme de creixement del PIB s'alentí des del 4,4% del 1999 al mínim del 2,2% l'any 2003 (vegeu el gràfic 1). A partir d'aquest moment, sembla que alguns factors nous han començat a operar, en especial la recuperació industrial i de la inversió productiva i, parcialment, de les exportacions, de manera que el 2004 s'apunta com l'exercici de canvi de sentit. Tanmateix, sigui quina sigui l'evolució posterior, la veritat és que de la dinàmica de creixement de l'activitat arran de la superació de la crisi del 1993-1994 se'n dedueixen dues fases diferenciades: la de 1997 a 2000 i la que s'inicia a partir d'aquest moment, que apunten, com es veurà més avall, a la modificació força radical de les forces que es troben sota l'expansió del PIB.

Juntament amb l'avenç de l'activitat agregada, la segona part dels noranta va comportar modificacions de certa importància en les forces que, des de la demanda, van impulsar el creixement. En l'àmbit de la

demanda interna, el període 1994-2003 pot dividir-se en tres grans apartats: els primers anys de la recuperació (1994-1996), la forta expansió (1997-2000) i el retraïment posterior (2001-2003), tot i que per a algunes de les principals variables els tres períodes es resumeixen en dos. De fet, sinòpticament, podríem postular que mentre que en els anys 1994-1996/97 les bases del creixement eren extraordinàriament sòlides, a partir del 1998 s'han anat deteriorant gradualment. D'aquesta manera, mentre que en els exercicis 1994-1996/97 els motors de la recuperació van ser la inversió productiva i les exportacions internacionals de béns i serveis (augment mitjà anual d'un 6,4% i d'un 24,1%, respectivament), a partir del 1998 en endavant els elements de demanda que arrossegueu l'activitat són el consum privat i la inversió en construcció. Les dades del quadre 1 resumeixen aquesta situació. Així, les exportacions han anat minvant la seva progressió, des del 24,1% ja esmentat dels anys 1994-1996 a l'11,2% del període 1997-2000, i al 4,3% del 2001-2003, mentre que la inversió productiva ha passat d'un augment mitjà del 6,4% en el període 1994-2000 a pràcticament zero (0,7%) en els exercicis posteriors. En canvi, el consum i la inversió en construcció han seguit la trajectòria inversa, de manera que les llars van expandir la seva demanda des d'un modest 2,1% anual

Quadre 1

Creixement del PIB i de les principals magnituds de la demanda 1994-2003, per períodes significatius

Dades mitjanes anuals de les taxes de creixement interanual en termes reals i en percentatge

	1994-1996	1997-2000	2001-2003
Consum privat	2,1	4,1	2,8
Consum públic	1,6	4,0	4,4
Inversió en béns d'equip	6,4	6,4	0,7
Inversió en construcció	1,1	5,0	4,2
Inversió total	3,8	5,7	2,3
Demanda interna	2,6	4,6	2,9
Exportaciones internacionales de bis ¹	24,1	11,2	4,3
Importaciones internacionales de bis ¹	10,4	12,2	5,0
PIB pm	2,6	3,7	2,5

1. Bis: béns i serveis

Font: elaboració a partir de dades d'Idescat.

en els exercicis 1994-1997 i la van accelerar fins al 4,1% dels anys 1997-2000, i, tot i la moderació posterior, va continuar augmentant a un ritme proper al 3% en els exercicis següents. I el mateix es pot postular del consum públic i de la inversió en construcció.

Un tercer tret característic d'aquest període, i implícit en els ritmes de creixement de les vendes internacionals de béns i serveis abans esmentades, és la important, i molt ràpida, integració econòmica de Catalunya en l'economia de la resta del món i, en especial, en l'europea. En els anys posteriors a l'entrada a la Unió Europea, el pes sobre el PIB de les exportacions de béns i serveis adreçades a la resta del món va créixer dèbilment, reflectint així tant les condicions internes de forta expansió de la demanda com les creixents dificultats que la reducció aranzelària i l'entrada de la pesseta en el Sistema Monetari Europeu (1989) van ocasionar al sector exterior català. Així, entre el 1987 i el 1992 les vendes internacionals van progressar lentament, passant del 16% del PIB català (en pessetes constants del 1986) al 20% del 1992. Recollint la influència contrària d'aquests elements en les compres internacionals, les importacions van progressar molt més intensament, des del 22% al 31% entre els mateixos anys. Tanmateix, del 1992 ençà, i esperonades per les fortes depreciacions de la pesseta del període 1992-1995, les vendes internacionals van començar a progressar molt intensament, de manera que l'any 2000 havien més que duplicat el seu pes en el PIB, fins al 51%, mentre les compres també creixien amb intensitat, fins a una xifra similar. A partir del 2001, tanmateix, el ritme de pro-

gressió s'alenteix clarament. En síntesi, entre el 1994 i el 2003 el sector internacional de l'economia catalana ha passat de representar un 58% del PIB (suma d'exportacions i importacions) al 108% de l'exercici del 2003 (vegeu el gràfic 2).

A més a més, a aquesta formidable progressió internacional cal afegir-hi que l'economia catalana ha continuat mantenint la seva posició en els mercats de la resta d'Espanya, amb un valor de les vendes que, de mitjana dels anys 1995-1998, se situava en un 44% del PIB (i vora d'un 40% per a les compres; vegeu a Josep Oliver Alonso, 2002, una anàlisi detallada de l'evolució de les relacions comercials de mercaderies amb la resta d'Espanya per als anys 1994-1998). Tot i que no es disposa de dades per al període posterior, és evident que la suma de les relacions econòmiques catalanes amb la resta del món i d'Espanya situen la nostra economia en una posició d'extraordinària obertura exterior, amb un pes d'exportacions i importacions totals que s'acosta al 200% del PIB.

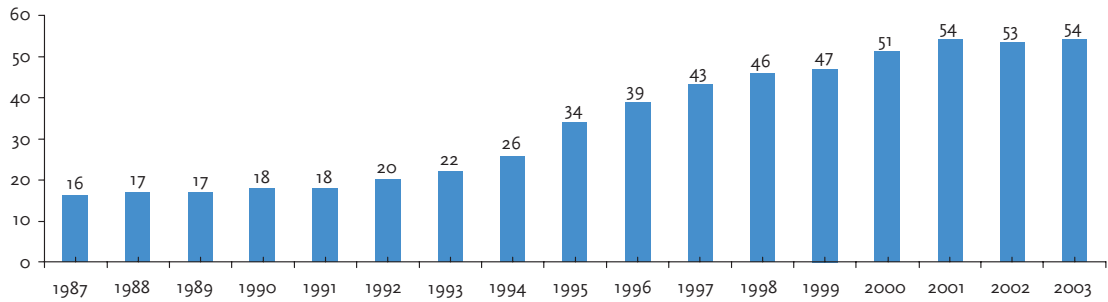
Els resultats en termes d'expansió de l'ocupació també han estat rellevants. Entre el 1995 i el 2003 el mercat de treball català, mesurat segons les dades de l'EPA, ha augmentat en uns 675.000 nous ocupats, fins a més de 2,8 milions, amb un creixement prou intens a la indústria i molt elevat a la construcció i els serveis. De fet, la construcció ha generat de forma directa vora el 18% del total de llocs de treball, quan la seva aportació al total de l'ocupació el 1995 superava escassament el 8% (vegeu la figura B del gràfic 3). Aquesta notable millora del mercat de treball català ho és no solament en termes

Gràfic 2

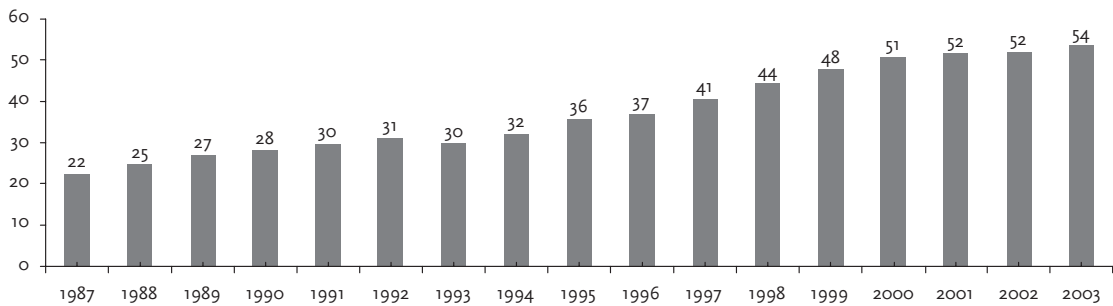
La creixent obertura internacional de l'economia catalana. 1987-2003

Pesos en percentatge sobre el PIB, en pessetes de 1995

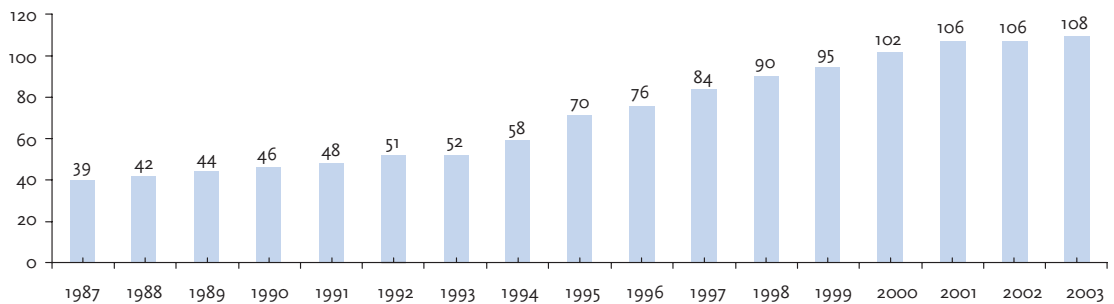
A. Exportacions internacionals de béns i serveis

B. Importacions internacionals de béns i serveis

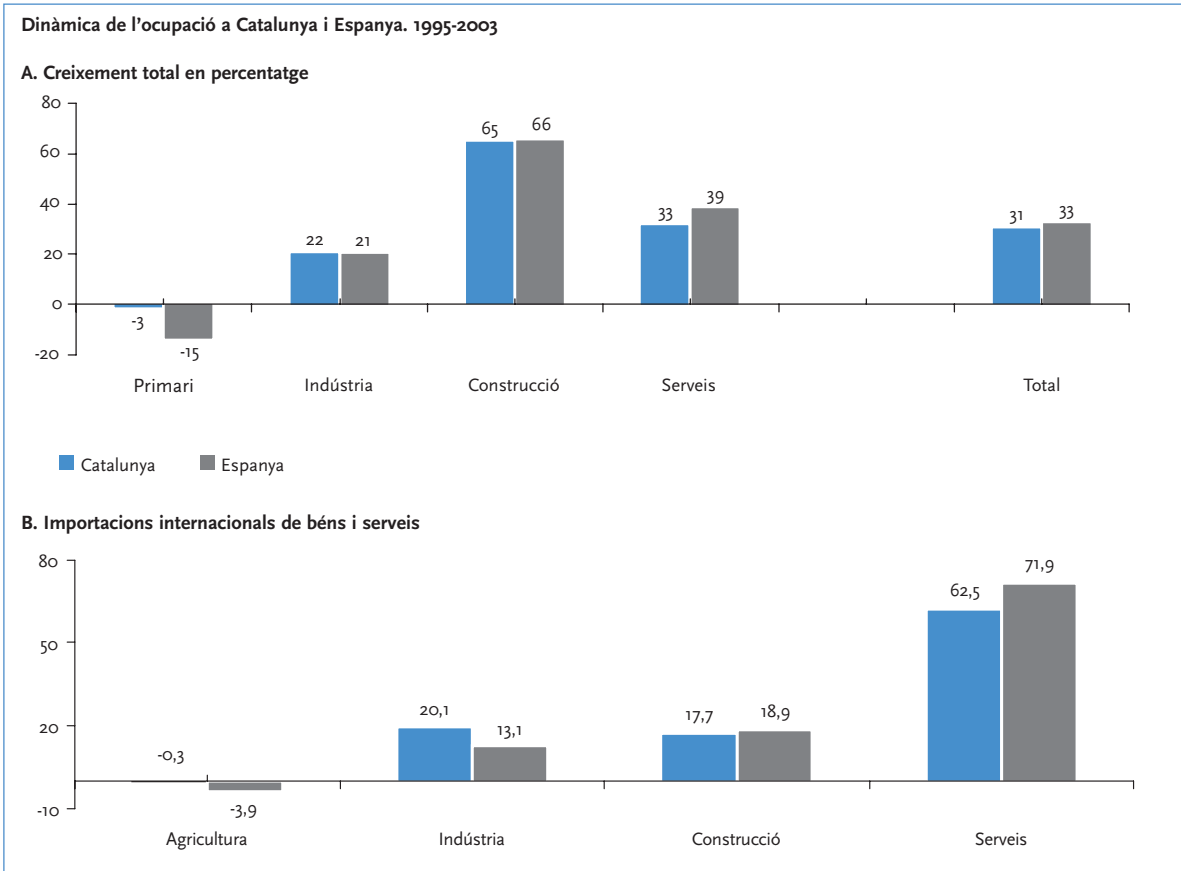

C. Exportacions més importants internacionals de béns i serveis

Font: elaboració a partir de dades d'Idescat.

Gràfic 3

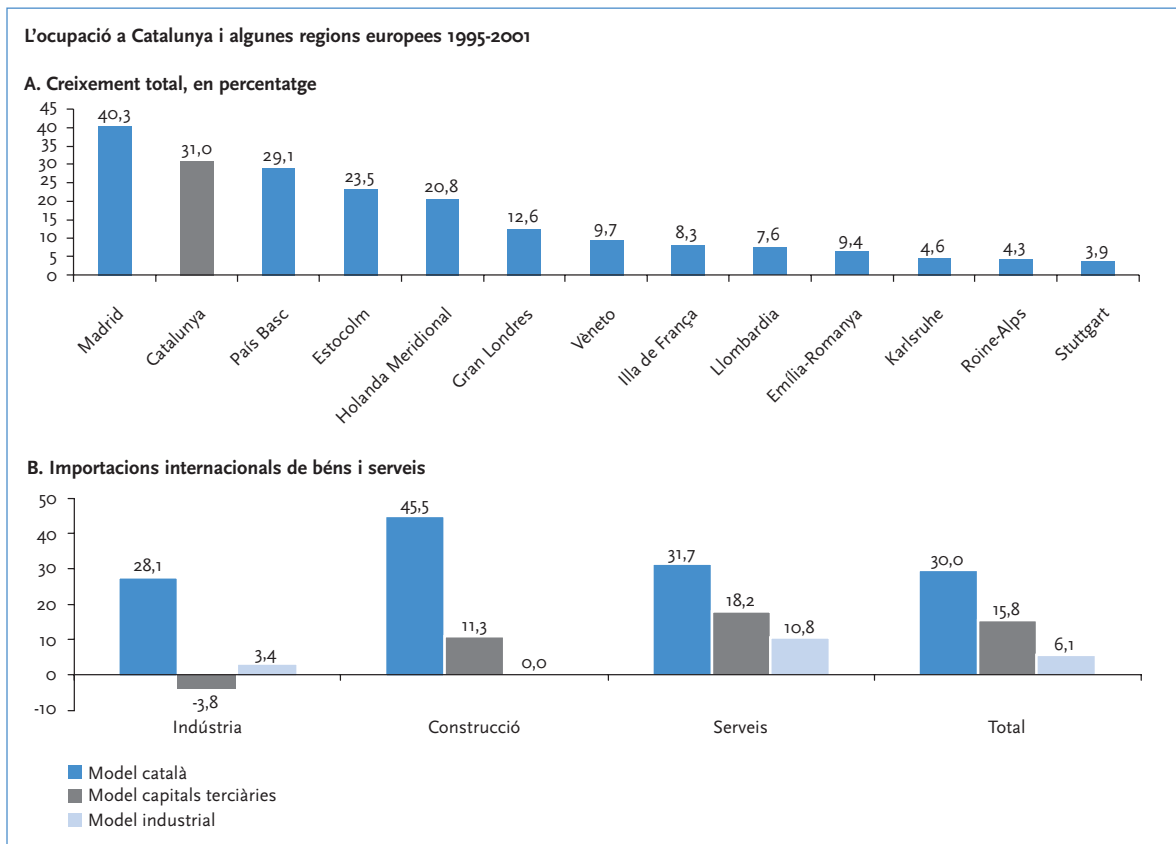
Font: elaboració a partir de dades de l'INE

absoluts o relatius, sinó quan es posa en relació amb els registres assolits en altres regions líders europees. En efecte, i prenent el període 1995-2001, Catalunya constitueix una excepció en el creixement del seu mercat de treball, ja que regions com Karlsruhe, Stuttgart, Roine-Alps, l'Emília-Romanya, el Vèneto o la Llombardia, amb qui comparteix el tret comú de disposar d'una estructura ocupacional més esbiaixada en la indústria, han presentat ritmes d'augment de la seva força de treball molt menors. De fet, Catalunya, juntament amb l'Emília-Romanya i el Vèneto, són excepcions a la tendència general de pèrdua de posicions de l'ocupació industrial sobre el total de la força de treball, que és especialment notable a Karlsruhe, l'Holanda Meridional, el Gran Londres, Madrid, l'Illa de França o la Llombardia. Dit d'una altra manera, la forta expansió dels serveis a les

regions capitals d'estat o assimilades, i una certa reconversió industrial en regions amb un pes més important de la indústria que en altres regions europees, dibuixen un procés general de pèrdua de posicions de l'ocupació industrial, de la qual només se salven l'Emília-Romanya, Catalunya (que passa del 28,6% al 28,9%) i el Vèneto. La forta empenta de l'ocupació a la construcció, al seu torn, constitueix una altra de les característiques típicament catalanes. De fet, en mitjana de tretze regions líders europees,² el guany de la construcció sobre el total de l'ocupació ha estat de zero punts, mentre que a Catalunya, primera regió quant a aquesta millora, l'aug-

2. Concretament, les d'Estocolm, Gran Londres, Illa de França, Madrid, el País Basc, Holanda Meridional, Stuttgart, Karlsruhe, Roine-Alps, Llombardia, Emilia-Romanya, el Vèneto i Catalunya (vegeu una anàlisi comparativa dels principals registres del mercat de treball català en relació amb aquestes regions a Josep Oliver Alonso, 2003).

Gràfic 4

Model català: Catalunya i el País Basc; model capitals terciàries: Estocolm, Holanda Meridional, Gran Londres, l'Illa de França; model industrial: el Vèneto, la Llombardia, Emília-Romanya, Karlsruhe, Roine-Alps i Stuttgart.
 Font: Oliver Alonso (2003).

ment del pes de la construcció se situa en 1,5 punts percentuals sobre el total de la força de treball, molt per damunt de la resta de regions amb augments.

En síntesi, les diferents dinàmiques de creixement sectorial de l'ocupació permeten ubicar Catalunya en un *model ocupacional* un tant excepcional, en el qual, d'aquell conjunt de tretze regions europees líders, a més a més de Catalunya s'hi integraria el País Basc. Aquest model s'ha caracteritzat per un augment molt important de l'ocupació industrial i terciària, juntament amb una espectacular expansió de la construcció. En canvi, un segon grup, constituït per les capitals terciàries dels estats (o assimilades a capitals), i al qual pertanyerien Estocolm, l'Holanda Meridional, el Gran Londres o l'Illa de França, es caracteritza per una caiguda de l'ocupació industrial, un augment prou rellevant de la construcció i un creixement superior del terciari. Finalment, el

model industrial al qual hauria d'incloure's Catalunya atesos els seus baixos ocupacionals en la indústria (i integrat pel Vèneto, la Llombardia, l'Emília-Romanya, Karlsruhe, Roine-Alps i Stuttgart) mostra un augment de l'ocupació industrial baix, una aportació de la construcció pràcticament nul·la i un creixement prou notable dels serveis (vegeu la figura A del gràfic 4). Lògicament, els registres finals d'aquesta triple caracterització són molt dispersos, amb un augment mitjà d'un 30,6% de l'ocupació en el model català, un 16,4% en el de capitals terciàries i un 6,3% en el que anomenem "industrial", que és el que ens hauria de correspondre (vegeu la figura B del gràfic 4).

Resumint, forts increments del PIB, de la renda familiar i de l'ocupació defineixen els èxits de l'etapa encetada, aproximadament, en finalitzar la forta recessió dels primers anys noranta. Es fa del tot necessari interrogar-se

sobre les raons darreres d'aquesta expansió, com també detectar les hipoteques pendents que s'han anat generant en el procés i que ara, en un context internacional notablement menys favorable, emergeixen amb força. Per aquests motius, els dos apartats següents s'adrecen, respectivament, a presentar algunes de les principals raons que permeten explicar el creixement anterior, com també alguns dels principals problemes heretats.

2 Excepcionalitat i irrepitibilitat dels factors impulsors de l'etapa d'expansió

Quins han estat els factors que expliquen l'èxit d'aquells anys? Sintèticament, podrien agrupar-se al voltant de dos grans eixos, segons si es refereixen a aspectes més o menys allunyats de la nostra capacitat de decisió o si, al contrari, es tracta d'àrees de responsabilitat directa nostra, tot i que la relació entre els dos grups de factors és molt intensa, a través de l'impacte que va tenir la convergència nominal amb els acords de Maastricht.

Començant per aquests segons, cal destacar que la societat i les empreses catalanes, i també les institucions espanyoles, van fer un esforç important per acomplir els criteris de convergència nominals que es van definir en el Tractat de Maastricht i que haurien de permetre a aquells països que els assolissin integrar-se en la moneda comuna, l'euro. Sense cap ànim d'exhaustivitat, caldria aquí recordar la decisió del Govern espanyol, l'any 1995, de dotar d'autonomia el Banc d'Espanya, o la ferma posició del darrer Govern González de no sortir del Sistema Monetari Europeu la primavera d'aquell any, quan les turbulentes aigües dels mercats de divises internacionals, agitada per l'*efecte tequila*, amenaçaven d'obligar-nos a abandonar (cal recordar que la pesseta havia arribat a cotitzar a 92 pessetes/marc, ja en la banda superior prèvia a la sortida). A més a més, els agents socials i el Govern, amb la reforma laboral del 1997, impulsant de forma força decidida la contractació indefinida, al mateix temps que el sacrifici dels sindicats acceptant pèrdues de poder adquisitiu, tant dels treballadors de la funció pública com de la resta d'assalariats, van ajudar molt activament a contenir el creixement dels preus.

També en l'àmbit de les nostres responsabilitats, cal esmentar alguns efectes de causes més estructurals, vinculades a les intenses transformacions demogràfiques

que ha experimentat Catalunya en els darrers vint anys. Així, la forta empena a la constitució de noves llars, parcialment esperonada per la incorporació de creixents col·lectius d'immigrants, juntament amb l'arribada a edats situades entre els 25 i els 45 anys dels fills del *baby boom*, ha esdevingut un dels factors més rellevants per explicar la forta expansió del sector de la construcció i, per tant, d'una bona part de l'ocupació i del creixement agregat del PIB. Si aquest ha estat un dels elements clau del creixement dels darrers deu anys –ajudat, lògicament, pels baixos tipus d'interès–, un altre l'han constituït les rebaixes fiscals del 1999 i també del 2003, pel seu efecte directe sobre la despesa de consum de les llars, que, com s'ha indicat anteriorment, ha crescut d'una forma especialment intensa. Finalment, cal fer esment de l'existència d'una marcada dualització en el mercat de treball, amb un contingent encara molt excessiu de treballadors temporals, que ha pressionat a la baixa els salaris agregats; aquest factor, al mateix temps que ha contribuït a l'expansió, també constitueix –com més endavant es comentarà– una de les hipoteques heretades d'aquesta fase de creixement, en reforçar el model de *costos baixos* que ha caracteritzat aquesta llarga etapa d'expansió posterior a la crisi de 1993. I, igualment, es pot esmentar en el mateix ordre d'idees la poca atenció als costos mediambientals del creixement, tant en l'àmbit de la construcció i el seu impacte sobre el paisatge com en altres terrenys.

Pel que fa als aspectes més allunyats de la nostra capacitat de decisió (pel fet de ser imposats des de l'exterior) i vinculats a l'entrada a la Unió Monetària, la llista és prou expressiva de la seva irrepitibilitat: devaluacions de la pesseta, intenses caigudes de tipus d'interès i moderació de preus i salaris. Tot i que aquests aspectes s'originen inicialment per decisions internes del Govern espanyol o dels agents socials i econòmics, és ben cert que la seva acceptació o la intensitat amb què es va produir el procés de convergència nominal (i el Pacte per a l'estabilitat posterior) estan íntimament vinculats tant a les pressions exteriors per passar l'examen de la primavera del 1998 com, en especial, per la convenció que els nostres socis europeus preveïen amb un notable escepticisme aquesta possibilitat. Només un parell de dades per situar aquests elements: mentre que la pesseta va depreciar-se entre un 25% i un 40%, segons les monedes, del 1992 al 1995, els tipus d'interès oficials (del Banc d'Espanya) van passar de vora el 13%

de l'any 1993 al 2,25% (del Banc Central Europeu) la primavera del 1999. També cal esmentar com el nostre diferencial de preus amb la Unió Europea va assolir un mínim històric just en el 1998, l'exercici de l'*examen de Maastrich*. Aquesta intensa davallada és la que explica, en gran mesura, el *boom* de l'endeutament familiar, que ha anat augmentant en els darrers anys a ritmes superiors al 15% anual i que ha situat el pes del deute total de les llars espanyoles (i les catalanes no en són en aquest aspecte cap excepció) des d'un 55% aproximadament de la seva renda disponible l'any 1995, a més del 100% el 2003. Pel que fa als salaris, si alguna caracterització mereix l'actitud sindical dels darrers vuit anys és la de responsabilitat i moderació, seguint sempre per darrera els augments de preus.

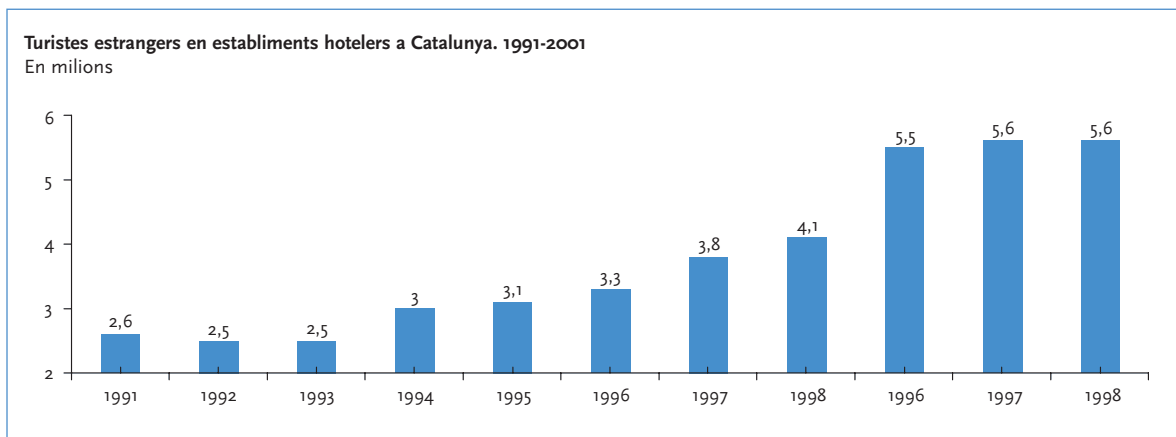
Finalment, i en allò que es refereix als canvis geopolítics de la Mediterrània, cal recordar avui que el turisme català es trobava, al principi dels anys noranta, immers en una dura competència amb altres destinacions de la Mediterrània i afectat negativament per un tipus de canvi clarament sobrevalorat. La guerra del Golf del 1991, primer, i el posterior esclat del conflicte de Iugoslàvia van significar un valor afegit addicional per a la primera activitat econòmica del país, de manera que en el decurs dels anys noranta vàrem assistir a rècords continuats d'ingressos i de turistes, fins al canvi de tendència que semblen apuntar les dades provisionals del 2002 (vegeu les dades de creixement del nombre total de turistes estrangers en establiments hotelers al gràfic

5). La normalització de Croàcia, Turquia, Egipte i altres destinacions de la zona i l'emergència de noves destinacions (Bulgària) configuren un panorama diferent del que estàvem acostumats. Al mateix temps, aquesta normalització geopolítica té lloc en uns moments en què els nostres preus turístics acumulen uns augments dels darrers anys difícilment compatibles amb la qualitat no gaire elevada d'una part de la nostra oferta turística.

Un darrer element exterior, poc esmentat en el cas de l'economia catalana però amb un impacte indubtable sobre el nostre teixit productiu, l'integren les *contrapartides* de l'entrada a la disciplina de l'àrea de l'euro, en forma d'una important contribució a la formació bruta de capital de l'economia espanyola per part de la Unió Europea, part de la transferència de l'1% del PIB efectuada a través dels fons estructurals i de cohesió. Tot i que a Catalunya el seu impacte directe és menor, encara que també rellevant, l'aspecte que es vol destacar aquí és la seva incidència indirecta mitjançant el mecanisme d'absorció de producció de l'economia catalana per part de la resta d'Espanya.

En síntesi, l'expansió relativament intensa del període 1995-2003 obeeix a un conjunt d'elements que, en general, estan tots vinculats a la decisió d'entrar a la moneda única. Addicionalment, factors geopolítics de la Mediterrània i altres elements de caràcter més estructural de la nostra societat (la demografia, fonamentalment) també han contribuït poderosament a reforçar el creixement del període. Com es pot comprovar, doncs, si

Gràfic 5

Font: elaboració pròpia a partir de dades del Departament de Consum, Comerç i Turisme.

algun element permet caracteritzar les forces que han impulsat el creixement del PIB i de l'ocupació i l'obertura exterior de l'economia catalana en els darrers vuit-diu anys és el de la seva excepcionalitat. Excepcionalitat, en primer lloc, per pura irrepetibilitat, ja que raonablement l'economia del país no tornarà a experimentar una altra etapa com la viscuda, en termes de caiguda dels tipus d'interès reals, depreciacions –primer de la pesseta i després de l'euro–, moderació salarial continuada i fins i tot –i fins a l'any 1998– reducció del diferencial de creixement dels preus amb la Unió Europea i l'àrea de l'euro. Justament, en els darrers anys alguns d'aquests factors han començat a modificar el signe del seu canvi. Del 1999 ençà el creixement dels preus torna a ser sistemàticament superior a la mitjana europea i espanyola, la qual cosa afecta de forma continuada la competitivitat exterior, en especial en el sector turístic. Al mateix temps, el 2003 l'euro ha encetat un procés de forta alça en relació amb el dòlar que està encarint les nostres vendes internacionals en aquesta àrea, aspecte que, d'altra banda, difícilment modificarà el seu sentit en els propers anys.

3

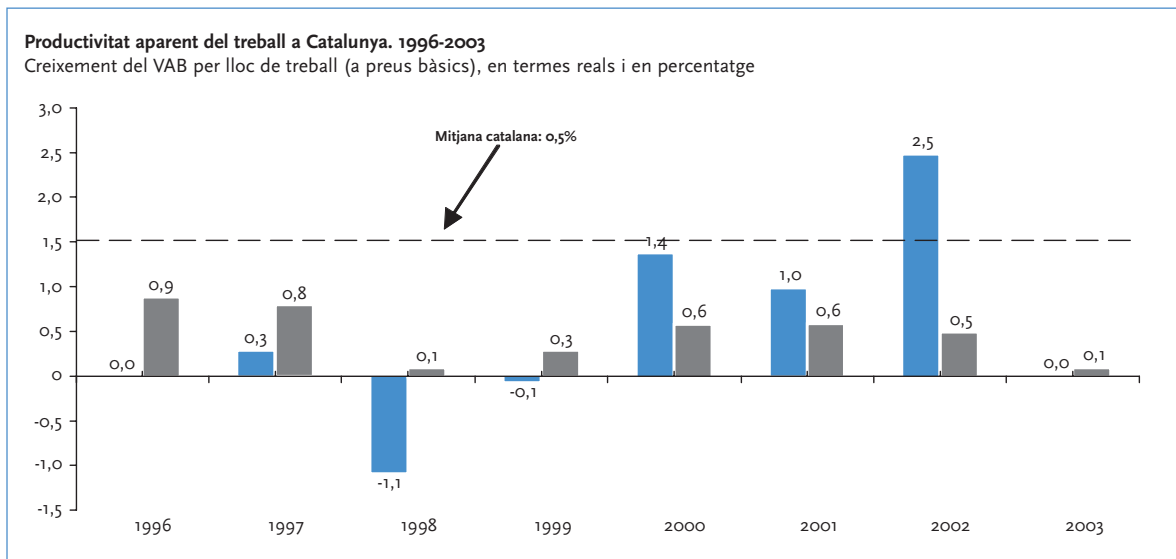
Algunes hipoteques emergents i la consolidació d'un model de costos baixos

Tot i els indubtables èxits assolits, el model heretat a mitjan dècada actual presenta problemes greus que, en el context de la creixent globalització, afloren amb més intensitat que mai. No es pretén pas presentar-ne una llista exhaustiva en aquestes pàgines; tanmateix, sí que, en el context de les mesures que caldria arbitrar per efectuar les correccions oportunes, podrien destacar-se els cinc factors crítics següents: creixement de la productivitat, competitivitat exterior, model de creixement ocupacional, model de formació de la mà d'obra i, finalment, model de qualificació professional. Probablement hi ha altres aspectes, tan o més importants que aquests, que caldria destacar. Aquest seria el cas del baix nivell de recerca i innovació, dels problemes abans esmentats en la xarxa d'infraestructures de tot tipus o d'elements vinculats al finançament empresarial. Tanmateix, en aquestes notes només s'ha volgut destacar els esmentats pel seu caràcter de base, de fonament de qualsevol millora de la productivitat i la competitivitat exterior.

Així, en primer lloc, i pel que fa a la productivitat, la diagnosi és simple i decebedora: baix creixement. És prou conegut que els avenços de la productivitat són un dels factors que determinen l'augment real de la renda i de la millora de la competitivitat exterior. Tanmateix, a Catalunya aquests anys no han estat bons des d'aquest punt de vista. Així, el VAB i l'ocupació han estat augmentant a un ritme molt similar (un 2,9% i un 2,4%, respectivament, entre el 1995 i el 2003), cosa que implica un increment anual de la productivitat aparent del treball d'un escàs 0,5% (vegeu el gràfic 6). Es podria argumentar que aquest és el cost que ha de pagar la nostra economia per incorporar uns contingents tan notables de nous ocupats al mercat de treball. Aquesta argumentació, però, oblida que altres països (com ara els Estats Units) han estat capaços d'expandir amb intensitat la productivitat per persona ocupada i, simultàniament, la seva ocupació.

Aquest procés, especialment perceptible en l'economia americana, durant la segona meitat dels anys noranta és, justament, la base de l'optimisme sobre el futur creixement d'aquell país, que ha elevat d'aquesta manera l'avenç del PIB potencial. Aquest no ha estat el cas de Catalunya, que ha fonamentat el gros del creixement de la seva activitat en la incorporació de nova força de treball dirigida a sectors de valor afegit relativament baix i on els creixements de productivitat són més difícils d'assolir. També cal destacar que aquest migrat increment de la productivitat reflecteix l'impacte d'altres dèficits en capital humà, infraestructures i inversió en R+D+I, per exemple. Així, la baixa dotació de ferrocarril o d'infraestructures viàries lliures de peatge, els problemes per construir i gestionar grans infraestructures del tot imprescindibles per al creixement (TAV o ampliació del port i l'aeroport de Barcelona), la creixent congestió en el transport de persones i mercaderies, els problemes de subministrament i de qualitat de l'energia elèctrica, la fractura digital de la societat i el territori català, l'elevada taxa de fracàs escolar, els dèficits de la nostra formació professional o el baix nivell de la nostra inversió en R+D+I són tots factors clau per entendre aquest dèbil avenç de la nostra productivitat. En aquest context, no es pot oblidar que, si més no parcialment, alguns dels dèficits anteriors responen a deficiències en el sistema d'autogovern o a clares mancances en el seu finançament per un excés de transferència de recursos financers des de Catalunya a la resta d'Espanya.

Gràfic 6

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'INE (Comptabilitat Regional).

En segon terme, aquest baix augment de la productivitat, combinat amb les fortes davallades de costos empresarials (en el tipus de canvi, en la càrrega financera, en els costos laborals, etc.) han impulsat un teixit productiu que, parcialment, ha fonamentat la seva expansió en produccions de valor afegit relativament baix. Una manera prou definitiva de contrastar aquesta afirmació és la de comparar el preu unitari de les diferents exportacions catalanes amb el dels nostres socis europeus. Tot i que no hi ha dades homogènies per a Catalunya, prenent les espanyoles com a variable que aproxima el cas català (atès la nostra importància en les vendes de mercaderies totals d'Espanya), resulta que entre el 1988 i el 2003, mentre el gros dels països menys avançats de la Unió Europea han tendit a reduir els diferencials de preus amb els països més avançats, Espanya ha experimentat el procés contrari (vegeu el quadre 2). Dit d'una altra manera, hem obert intensament la nostra indústria a l'exterior, però ens hem especialitzat en unes manufactures de baix cost i preu que ara, en el context de la creixent globalització i competència internacional, ens situa en una posició més dèbil (Mañé i Oliver, de propera aparició).

Un tercer paquet d'hipoteques heretades, estretament vinculat al primer, és el model ocupacional resultant. Com s'ha indicat, aquest model s'ha fonamentat

en l'intens creixement de sectors de valor afegit relativament baix (comerç, construcció, hostaleria), juntament amb els serveis públics i els serveis a les empreses i personals. Tot i això, també s'ha produït una millora relativa dels serveis de valor afegit elevat, malgrat que continuen pesant relativament poc en el total de l'ocupació (un 17,7% el 2001, enfront del 35,8% del Gran Londres o el 28,2% de Madrid). Tanmateix, cal ser prudents a l'hora d'extreure conclusions massa positives, atesa la relativa especialització catalana en el transport terrestre i el baix pes dels subsectors d'R+D i informàtica. Així, per exemple, la nostra dotació de mà d'obra en el sector de comunicacions se situa lluny de la de Madrid, el Gran Londres o l'Illa de França (vegeu la posició relativa de Catalunya a la figura A del gràfic 7), mentre que en l'àmbit de l'R+D i informàtica la nostra situació és encara pitjor: a Catalunya el 2001 solament un 1,3% de l'ocupació del sector de serveis a les empreses s'ubicava en l'àmbit de l'R+D i informàtica, a Estocolm el pes era del 5,9%, a l'Illa de França del 4,4%, al Gran Londres del 3,9% o a Madrid del 3,6% (vegeu la figura B del gràfic 7). Tanmateix, la concentració del creixement de l'ocupació en relativament pocs sectors (la suma de la nova ocupació generada a la construcció, el comerç i els serveis públics i socials va representar dues tercers parts del total de la nova afi-

Quadre 2

Preus unitaris d'exportació per Espanya i altres països de la Unió Europea. 1988-2002

Preu mitjà d'exportació de cada país dividit pel preu mitjà de les exportacions totals de la UE a 12 membres

	1988		1995		2002
Alemanya	1,126	Alemanya	1,105	Alemanya	1,050
Dinamarca	1,103	França	1,051	Gran Bretanya	1,039
Gran Bretanya	1,052	Dinamarca	1,050	Dinamarca	1,039
França	1,048	Holanda	1,043	Bèlgica	1,026
Bèlg-Lux.	1,045	Bèlg-Lux.	1,023	Holanda	1,019
Holanda	1,035	Irlanda	1,011	Luxemburg	1,018
Irlanda	0,994	Gran Bretanya	1,003	Irlanda	1,015
Itàlia	0,990	Itàlia	0,966	França	0,993
Espanya	0,944	Portugal	0,955	Grècia	0,979
Grècia	0,943	Grècia	0,952	Portugal	0,950
Portugal	0,943	Espanya	0,930	Itàlia	0,948
				Espanya	0,934
Dispersió	0,0602926	Dispersió	0,0507868	Dispersió	0,0378522

Font: Mañé i Oliver (2005).

liació catalana la dècada passada) i de contingut baix en valor afegit no permet esperar grans progressions en els propers anys, ni de la mateixa ocupació ni, especialment, de la productivitat.

Un quart bloc de conseqüències no volgudes i que tindran efectes negatius durant una llarga etapa futura estan vinculades al *model de qualificació de la mà d'obra resultant*. Succintament, el nostre model educatiu es caracteritza per una triple disfunció. En primer lloc, un fracàs escolar elevat i baixos nivells de coneixement de capacitats bàsiques, fins i tot en aquells alumnes que no pateixen aquest fracàs (en llengua, en llengua estrangera i en matemàtiques, especialment). En segon terme, una baixa proporció d'estudiants en formació secundària (de les més baixes d'Espanya) i amb dèficits notables en aquells que cursen la formació professional (entre tretze regions líders europees, el 2001 Catalunya s'ubicava en la darrera posició quant a pes dels ocupats amb formació secundària sobre el total, amb un 20,9%, lluny del gairebé 39% de mitjana d'aquests àmbits territorials i molt allunyada de les elevades ràtios d'Estocolm (52,6%), Karlsruhe (52,4%), Stuttgart (49,9%), Roine-Alps (45,5%) o l'Holanda Meridional (43,7%) (vegeu la figura A del gràfic 8). Finalment, un sistema universitari probablement excessiu per a les necessitats productives del país i que, a més a més, està marcadament esbiaixat cap a la generació de titulats en ciències socials i humanitats. Com és prou evident del llistat anterior, els tres problemes

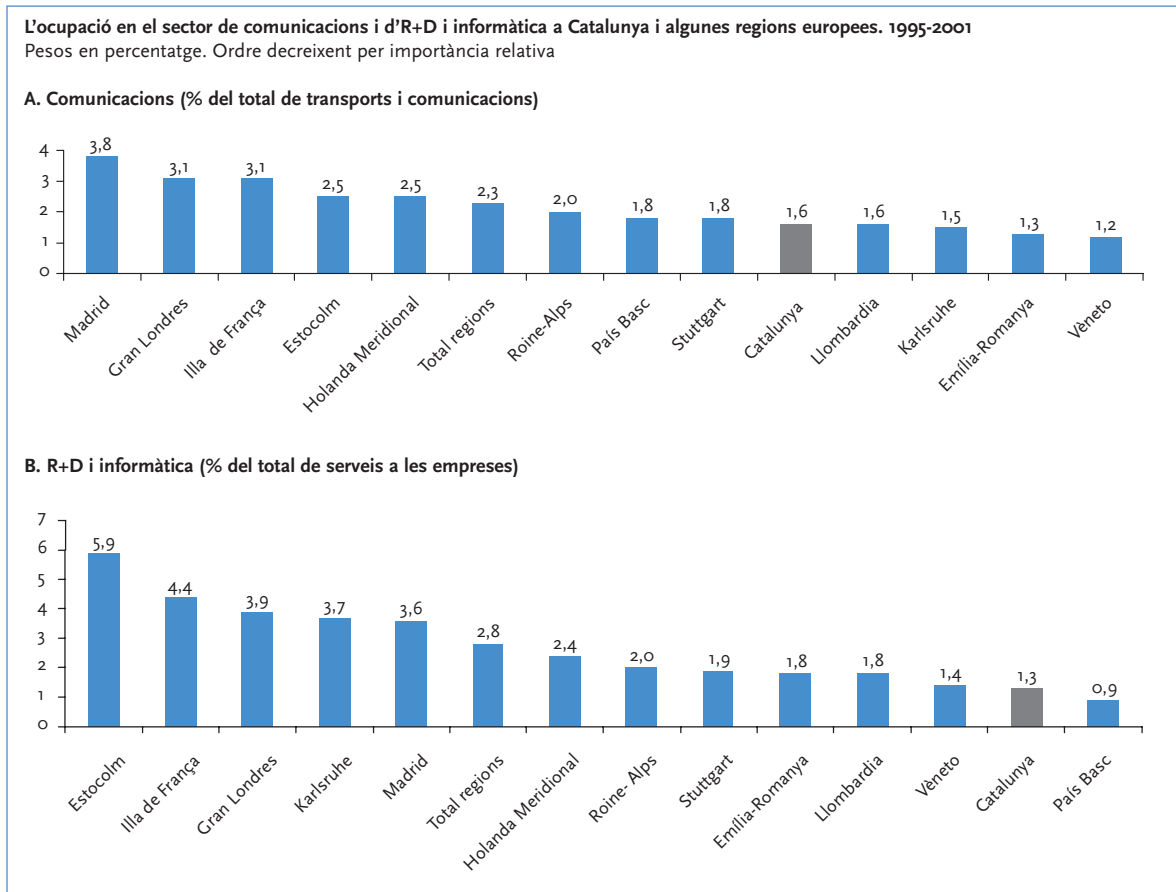
estan estretament connectats. Però no sembla lògic que un país com Catalunya tingui, en les cohorts de 25 a 35 anys, menys ocupats amb formació secundària que regions molt avançades d'Alemanya com Baden-Württemberg, per exemple. O que, seguint amb la mateixa comparació, nosaltres tinguem més titulats universitaris en el mercat de treball que la mitjana alemanya. A més a més, aquestes mancances tindran un impacte molt dilatat en el temps. Així, per exemple, en els individus que estan en el mercat de treball català amb vora 30 anys, més d'una tercera part no ha assolit més coneixements que els estrictament de primària (i això considerant que tinguin, en efecte, les capacitats de què aquests estudis els haurien de dotar). En síntesi, en el sistema educatiu, base del creixement de la productivitat del futur, tenim greus problemes en la formació a l'ensenyament obligatori, mancances d'efectius en el secundari i, probablement, un excés en formació superior.³

Dos darrers comentaris sobre aquestes mancances. Encara que, aparentment, no hi ha hagut (fins a meitat dels anys noranta) caigudes en el rendiment de la inversió educativa⁴, la veritat és que l'important avenç del nombre d'ocupats amb formació terciària (que entre 1995 i 2001 augmenten un 67,1% fins a arribar a representar un 30,0% del total de la força de treball;

3. Vegeu Oliver Alonso, J. i Raymond Bara, J.L. (directors) i Mañé Vernet, F. i Sala Lorda, H. (2003). Vegeu, també, Barceinas, F. Oliver, J., Raymond, J. L. i Roig, J.L. i Skalli, A. (2001).

4. Barceinas, F.; Oliver J. L. i Roig J. L. (2001).

Gràfic 7

Font: Oliver Alonso (2003).

vegeu la figura B del gràfic 8) ha tingut lloc sense que la productivitat hagi reflectit aquest impacte. Aquesta relació aparentment nul·la entre el creixement del nombre de titulats universitaris en la força de treball i els baixos avenços de la productivitat està apuntant a l'existència d'un fenomen ampli de sobrequalificació de part de la població ocupada o, simultàniament, de reducció dels continguts reals de la formació (la qualitat de l'ensenyament). A més a més, qualsevol projecció de l'oferta de mà d'obra en funció de la seva qualificació educativa vers el futur mostra dèficits creixents en els nivells formatius intermedis i superiors, i excedents en els baixos (vegeu Oliver Alonso, 2001, i Mañé i Oliver, 2003a i 2003b).

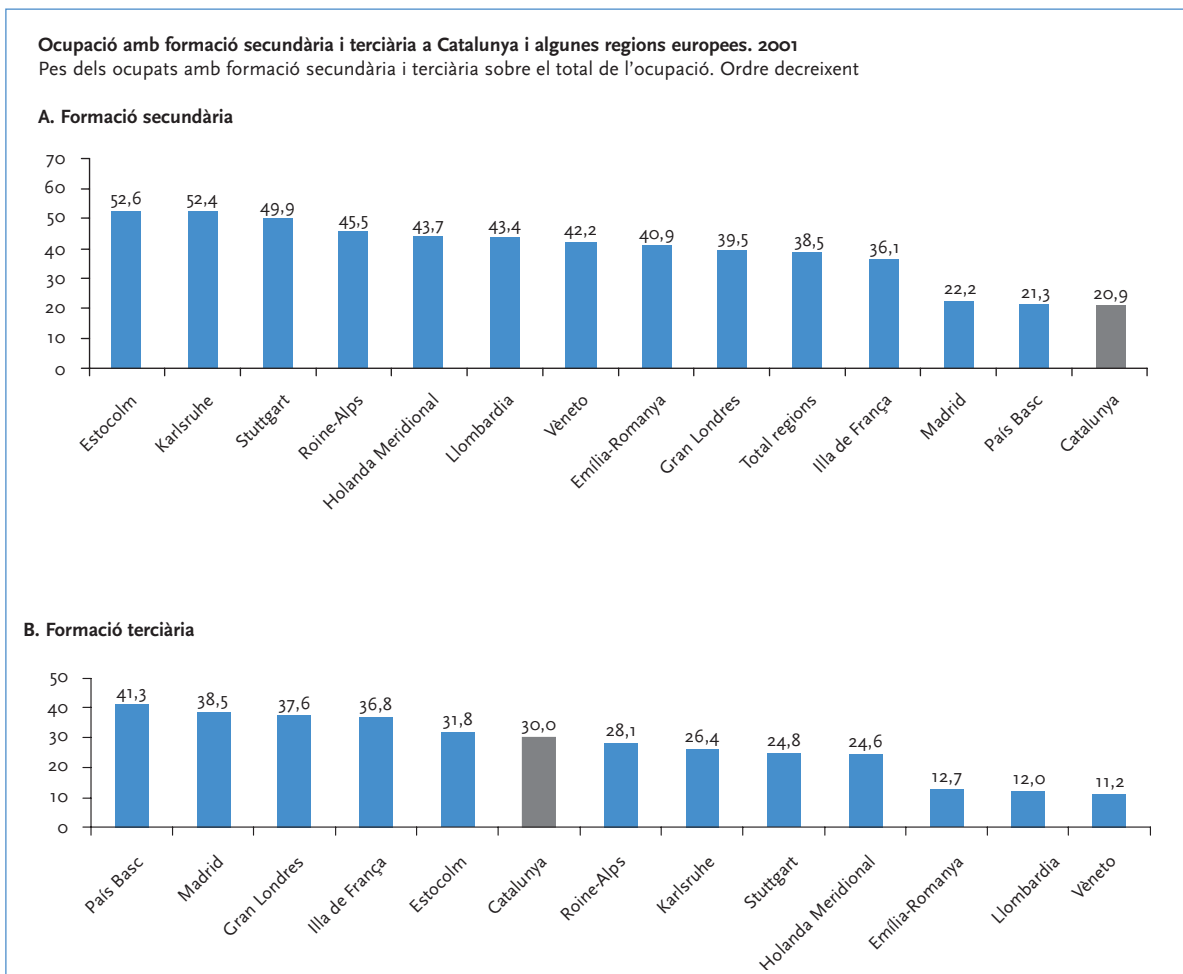
Finalment, també hi ha problemes i mancances greus en el tipus d'estructura ocupacional i professional que l'expansió en sectors de valor afegit relativament baix o mitjà ha estat generant. A la primèria d'aquest segle, Catalunya se situa com una de les regions líders d'Europa amb una proporció més elevada de peons sobre el total de la mà d'obra i, simultàniament, amb el valor més baix de tècnics sobre el total. Aquest biaix vers activitats productives de baixos costos i relativament poc valor afegit ha tingut, doncs, conseqüències molt notables sobre l'estructura ocupacional, que, en lloc d'efectuar la transformació cap a les professions més elevades en l'escala del valor (tècnics) continua presentant la tradicional estructura, ja superada a Europa, d'una àmplia

base de treballadors sense qualificar (vora un 36% el 2001), un pes menor dels qualificats (aproximadament un 33%) i més baix encara dels tècnics i professionals (amb un 31%, tot i que en aquest col·lectiu s'inclou l'elevat pes dels autònoms; vegeu el gràfic 9). En canvi, les regions més líders a Europa han modificat aquesta estructura i presenten un pes molt més elevat dels professionals i tècnics i més baix en les altres dues grans categories de menor qualificació (vegeu el final del quadre 3).

En síntesi, tenim un model productiu que ha basat la seva expansió en la consolidació d'una estructura

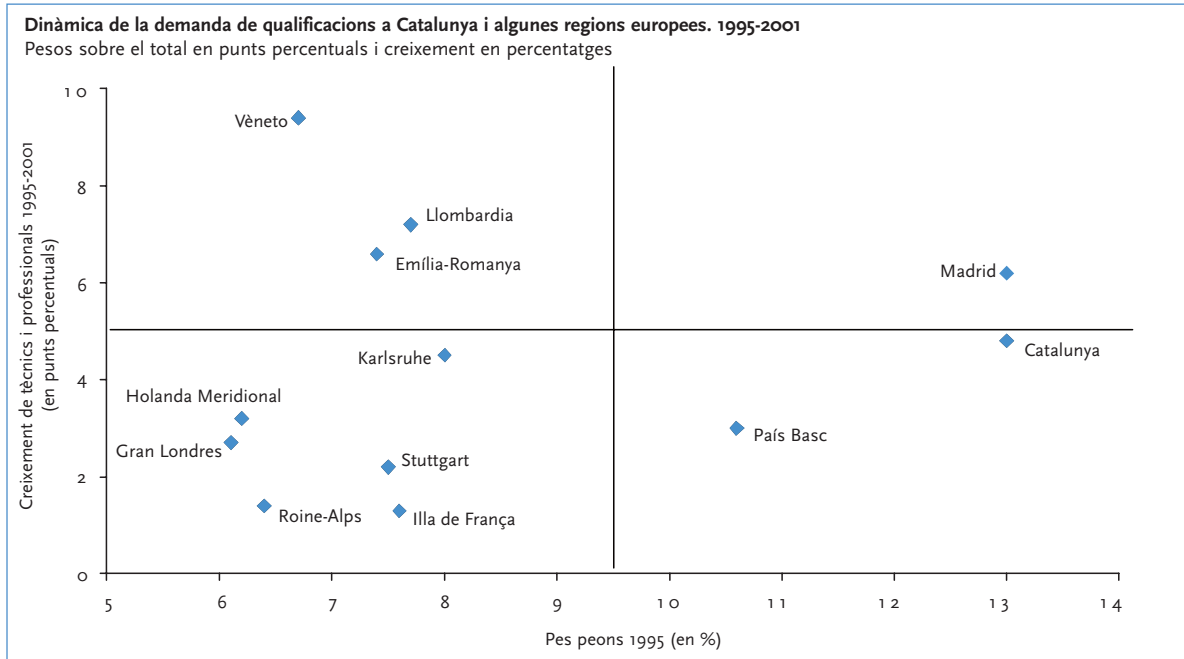
de *costos baixos* (tipus de canvi, costos financers, reducció del diferencial de preus amb Europa i moderació salarial, entre d'altres). En certa mesura, podria postular-se que l'intens avenç del PIB, l'ocupació i la presència internacional del país s'ha fonamentat en una important millora en la competitivitat per la via dels preus (a través de les successives devaluacions de la pesseta i la reducció del diferencial de preus) i en la socialització, per part de sectors del teixit productiu català, de costos interns (en forma d'un mercat de treball dual i precari i, parcialment, de costos mediambientals).

Gràfic 8

Font: Oliver Alonso (2003).

Gràfic 9

Font: Oliver Alonso (2003)

Quadre 3

La direcció del canvi ocupacional a Catalunya, la Unió Europea i algunes regions líders. 1995-2001

Valors absoluts² i pesos i taxes de creixement en percentatge, i contribució al canvi en percentatge i en punts percentuals

	1995		2001		Canvi 1995-2001		Contribució al canvi		
	Valors	Pesos	Valors	Pesos	Absolut	Relatiu	Pesos	Punts	En %
A. Regions considerades									
Professionals i tècnics	9.647	36,0	12.138	40,0	2.491	25,8	4,0	9,3	70,2
Treballadors qualificats	8.886	33,2	9.019	29,7	133	1,5	-3,4	0,5	3,7
Treballadors no qualificats	7.891	29,4	9.084	29,9	1.193	15,1	0,5	4,4	33,6
Total	26.803	100,0	30.349	100,0	3.546	13,2	0,0	13,2	100,0
B. Unió Europea									
Professionals i tècnics	49.781	33,5	58.503	36,2	8.723	17,5	2,7	5,9	67,2
Treballadors qualificats	50.408	33,9	49.750	30,8	-658	-1,3	-3,1	-0,4	-5,1
Treballadors no qualificats	46.311	31,1	52.537	32,5	6.226	13,4	1,4	4,2	48,0
Total	148.694	100,0	161.667	100,0	12.973	8,7	0,0	8,7	100,0
C. Catalunya									
Professionals i tècnics	554	26,2	859	30,9	304	54,9	4,8	14,4	46,3
Treballadors qualificats	726	34,2	909	32,7	183	25,3	-1,5	8,6	27,9
Treballadors no qualificats	839	39,6	1.009	36,3	170	20,3	-3,3	8,0	25,8
Total	2.119	100,0	2.776	100,0	657	31,0	0,0	31,0	100,0

1. Estocolm, Gran Londres, l'Illa de França, Madrid, el País Basc, Holanda Meridional, Stuttgart, Karlsruhe, Roine-Alps, Lombardia, Emília-Romanya i el Vèneto 2. Incorpora els "no sap/no contesta".

Font: Oliver Alonso (2003).

4

Conclusions finals: la necessària obsessió per l'increment de la productivitat

Els elements subjacents a l'expansió del període 1995-2003 i l'emergència de noves debilitats heretades d'aquest procés configuren un panorama de l'economia catalana necessitada de canvis importants. Un eix central ha de marcar les necessàries modificacions del model anterior: l'obsessió pel creixement de la productivitat. Aquest és un procés que, malauradament, no pot decidir-se de baix a dalt ni de forma automàtica. Necessita, al contrari, d'un conjunt molt ampli de modificacions en les bases productives del país, en el seu estoc de capital humà, en la qualificació dels llocs de treballs oferts, en les infraestructures, en la recerca i la innovació, en el finançament d'un l'aparell productiu fonamentat en pimes i en una actitud decidida d'impuls del sector exterior. D'alguna manera, es pot postular que Catalunya no ha utilitzat correctament la "finestra d'oportunitats" de què hem gaudit durant una bona part dels anys posteriors al 1993. I els excessos del consum i de la inversió en construcció i la debilitat de les exportacions i de la inversió productiva a partir del 2001 en són una prova prou evident. Al mateix temps, cal ser especialment conscients que una bona part d'aquells èxits corresponen a una situació històrica excepcional, en què la convergència nominal que Maastrich implicava ens ha projectat endavant, fixant una àrea monetària en què l'antiga pesseta ha pogut refugiar-se, reduint així de forma molt sensible els tipus d'interès i possibilitant una clara frenada a les tradicionals tensions inflacionistes del nostre país. Els molt importants registres d'avenç del PIB d'altres països perifèrics a l'àrea central de l'euro (des de Finlàndia a Irlanda i des de Portugal a Grècia) són testimonis evidents de l'impacte que aquest procés ha tingut en les economies menys desenvolupades de l'àrea de l'euro.

Conèixer les raons dels èxits anteriors i de les hipoteques que ens queden per pagar constitueix la premissa inicial, el punt de partida mínim sobre el qual bastir una estratègia adreçada a guanyar el futur. I les línies d'actuació són clares: cal millorar de forma enèrgica qualsevol de les dotacions de capital social del país, des del capital humà al tecnològic, des de les infraestructures físiques a les energètiques, des de la tecnologia i el foment del seu avenç al necessari

èmfasi en la seva transferència a les empreses. Ens ha anat prou bé mentre aquestes circumstàncies excepcionals han presidit el creixement. Ara, malauradament, els seus efectes comencen a esmorteir-se i afloren algunes de les mancances que, en aquella etapa de més forta expansió, no vam ser capaços d'afrontar. És el moment de fer-ho. I el fil conductor d'allò que cal dur a terme no és altre que el de crear les condicions que afavoreixin l'imprescindible avenç de la productivitat.

Referències citades

BARCEINAS, F.; OLIVER, J.; RAYMOND, J.L. i ROIG, J.L. (2001), "Spain", a Colm Harmon, Ian Walker and Niels Westergaard-Nielsen (editors), *Education and Earnings in Europe. A cross country analysis of the returns to education*, pàg. 234-264. Londres: Edward Elgar.

BARCEINAS, F.; OLIVER, J., RAYMOND, J. L., i ROIG, J.L. i SKALLI, A. (2001), "Does education improves productivity or earnings only?: Evidence from France and Spain", a Asplund, R. (editor), *Education and earnings: Further evidence from Europe*, pàg. 65-96, Hèlsinki: The Research Institute of the Finnish Economy.

MAÑÉ VERNET, F. i OLIVER ALONSO, J. (2003a), "Forecasting educational necessities in Spain through 2010", a M. Neugart i K. Schömann (editors), *Forecasting labour markets in OECD countries: measuring and tackling mismatches*, pàg. 283-323. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

MAÑÉ VERNET, F. i OLIVER ALONSO, J. (2003b), "A note on the evolution of labour supply in Spain and its implication at regional level", in *Early identification of skill needs in Europe*, European Centre for the Development of the Vocational Training (cedefop), pàg. 230-241, Luxemburg: European Communities.

MAÑÉ VERNET, F. i OLIVER ALONSO, J. (2005) "Competitividad de la industria española: fortaleza y debilidad exterior a principios del S. XXI", de propera aparició E. Genescà, J. Goula, J. Oliver Alonso, V. Salas i J.M. Suris (editors) *España, claves industriales para competir en un mundo global*, Barcelona: Centre d'Economia Industrial.

OLIVER ALONSO, J. (2001), “Alguns reptes rellevants de l’economia catalana en la propera dècada: nova economia i capital humà”, *Papers de la Fundació*, núm. 129. Barcelona: Fundació Rafael Campalans.

OLIVER ALONSO, Josep (2002), *La apertura exterior de las regiones en España: evolución interregional e internacional de las comunidades autónomas. 1995-1998*, València: Tirant lo Blanc.

OLIVER ALONSO, Josep (2003), *Capital humà i productivitat a Catalunya: les lliçons de l’expansió 1995-2001 en un context europeu*, Barcelona: Caixa Catalunya.

OLIVER ALONSO, J. i F. MAÑÉ VERNET (2001), *Mercat de treball, demografia i sistema educatiu a Catalunya a les portes del S. XXI: reptes i oportunitats per a la propera dècada*. Barcelona: PIMEC-Sefes.

OLIVER ALONSO, J. i RAYMOND BARA, J.L. (directores) i MAÑÉ VERNET, F. i SALA LORDA, H. (2003), *Educación formal y demanda de cualificación de la mano de obra en España. Una visión a largo plazo*, Document d’Economia Industrial núm. 14, Barcelona: Centre d’Economia Industrial.